

En brann, en avis – og tre dommer

Lunstøeng og jernbaneovergangen ca. 1900.

1.) 15. oktober 1903 brøt det ut en større brann i Tynset sentrum, der Trontorget ligger i dag. Brannen førte til at Tønset gjensidige løsøreassuransforening ble påført et tap på kr 4.150,00, fordi foreningen måtte utbetale erstatning til personer som hadde forsikret sitt løsøre i foreningen. Fordi kontantbeholdningen i foreningen bare utgjorde kr 2.411,77, ble det en

underbalanse på kr 1.738,23. Foreningen vedtok da å innstille sin virksomhet og utligne underskuddet på de ansvarlige medlemmene av foreningen med 3,537% på hver, i henhold til foreningens lover § 2.

Olav Straalberg i Alvdal var inntil august/september 1903 medlem av foreningen. På dette tidspunkt ble hans forsikringsforhold sagt opp av fore-

ningen, fordi den på grunn av stadig økning i tallet på forsikringer ville innskrenke virksomheten og derfor frasa seg forsikringene fra utenbygdsboende. Etter brannen krevde likevel foreningen at Straalberg måtte erstatte sin del av det utlignede beløpet, kr 95,49. Kravet bygde på foreningens lover § 9 annet ledd, som hadde følgende ordlyd:

"Udtrædelse kan ske naarsomhelst, dog er vedkommende ansvarlig til foreningen 3 måneder efter policens udløb i forhold til det beløb, hvorfor der sidst var assurert."

Da Straalberg nektet å betale, reiste foreningen sak mot ham ved Nordre Østerdalen sorenskriverembete. Straalberg gjorde gjeldende at lovenes §9 ikke kunne få anvendelse på ham, fordi han ikke hadde "udtraadt" av foreningen, men var "udstødt" eller "opsagt". Bestemmelsen kunne bare anvendes der et medlem frivillig og på eget initiativ opphørte å være medlem, og ikke der medlemmets forsikring opphørte som følge av oppsigelse fra foreningen. Foreningen var ikke enig: Bestemmelsen måtte komme til anvendelse i begge tilfellene, fordi det i begge situasjoner foregikk en "udtrædelse" av foreningen.

Dom i saken ble avsagt av sorenskriver Marcus Bull 22. september 1906. Sorenskriveren var enig med Straalberg. Han pekte på at lovenes § 9 handlet om adgangen til å inntre i foreningen og om adgangen til å uttre. Uttreden kunne skje når som helst, men likevel slik at vedkommende medlem var ansvarlig inntil 3 måneder etter uttreden. "Saavel innmeldelsen som udmeldelsen kræver en aktiv optræden af vedk. medlem og det benyttede udtryk 'udtrædelse' leder ogsaa i og

for sig tanken hen paa en optræden fra medlemmets side, – at det selv gjør skridt for at komme ud af selskabet." Sorenskriveren fant videre at det "unægtelig" var "det naturlige", at et medlems fortsatte ansvar bare var knyttet til medlemmets egen frivillige uttreden. "Hadde meningen været en anden burde et andet udtryk have været valgt." Dessuten talte de beste grunner for at hensikten med bestemmelsen om fortsatt ansvar var å "regulere og bøde paa de uheldige følger af pludselige udmeldelser og ikke som [foreningen] mener, at bøde paa den lave forsikringspræmie." Lovenes § 2 om rett til å utligne underskudd var tilstrekkelig til å ta seg av dette spørsmålet. Selv om Straalberg vant saken, ble han ikke tilkjent saksomkostninger hos foreningen, noe som kanskje tyder på at sorenskriveren ikke fant resultatet helt opplagt.

2.) Brannen i Tynset etterlot nok betydelig tvil om hva som kunne ha forårsaket den. Ryktene gikk om at den kanskje var påsatt eller i alle fall at noen ved uaktsomhet var skyld i den. Enkelte var nok mer løsmunnete enn andre om sine mistanker. I alle fall fikk Nordre Østerdalen sorenskriveri inn en ærekrenkelsessak i 1904 som hadde sitt utspring i omtale av brannen og dens årsak.

Overrettssakfører Trygve Heyerdahl hadde en åtte dagers tid etter brannen i påhør av dyrlege Garseg uttalt: "Naar man er pengegrisk saa er det paa samme maade som med alkoholister at de ikke forsmaar noget middel for at opnaa sin hensigt." E.O. Aakrann fant at ytringen – når man tok hensyn til under hvilke forhold og i hvilken forbindelse den var fremkommet – måtte oppfattes som en

siktelse mot ham for å ha påsatt brannen. Trolig forsøkte han å få påtalemyndigheten til å reise ærekrenkelses-sak mot Heyerdahl, men kan ikke ha lykkes med det. I stedet reiste Aakrann privat straffesak mot Heyerdahl, og krevde at han skulle idømmes straff etter den tidligere straffelovs kap. 17 § 5 og pålegges å betale erstatning for å ha fremkommet med en slik ærekrenkende beskyldning. Uttalelsen ble også krevd mortifisert, altså kjent død og maktesløs. Aakrann hevdet dessuten i stevningen at Heyerdahl til forskjellige tider og til forskjellige personer direkte eller indirekte hadde siktet ham for å ha påsatt brannen. Dermed hadde han medvirket til at rykter, som var egnet til å skade hans gode navn og rykte og til å utsette ham for hat, ringeakt og tap av den for hans stilling fornødne tillit, vant tiltro.

Nordre Østerdalen meddomsrett, dvs. sorenskriver Bull med domsmennene J. Svendsplads og Elias Gjelten, behandlet saken i hovedforhandling 10. og 11. juni 1904 på Rambø, Tynset. Det må ha vært ført et stort antall vitner; i dommen er det referert til hva vitne nr. 25 forklarte. Ved kjennelse 10. juni 1904 ble den siste delen av Aakranns stevning avvist, fordi retten fant at stevningen på dette punkt ikke oppfylte de krav straffeprosessloven § 286 stilte om at ytringer som ble påklagd måtte være tilstrekkelig bestemt angitt. Dom i den resterende del av saken ble avsagt 11. juni.

Heyerdahl innrømmet under hovedforhandlingen at han hadde fremkommet med en ytring omtrent som den siterte, men nektet for å ha siktet til noen bestemt person. *"Hans mistanke*

var, saavidt han nu husker, ved heromhandlede tidspunkt rettet mot en anden". Dyrlege Garseg forklarte imidlertid som vitne at han anså det som *"utvilsomt efter den forbindelse hvori ytringen fremkom at denne angikk [Aakrann]"*. Han kunne likevel ikke si at dette ble uttrykt direkte av Heyerdahl. Dyrlege Garsegs *"formodning"* ble i noen grad bestyrket ved tre andres vitneprov, *"hvorefter [Heyerdahl] ved tidligere leiligheder har uttalt mistanke om, at [Aakrann] skulde være ophavsmanden til branden"*. På den annen side hadde to andre vitner forklart at Heyerdahl *"i de dage, da den paaklagde ytring fremkom, efter sine udtalelser hadde sin mistanke rettet mod en anden person"*.

Meddomsretten fant at ytringen – dersom den faktisk hadde vært rettet mot en bestemt person – var å anse som injurierende, men fant under de foreliggende omstendigheter ikke at det var tilveiebrakt tilstrekkelig bevis for at Heyerdahl siktet til Aakrann med sin uttalelse. Heyerdahl kunne derfor hverken domfelles til straff eller ilegges erstatningsansvar. Mortifikasjon av ytringen kunne det heller ikke bli snakk om, siden retten hadde kommet til at den ikke gjaldt Aakrann. Retten fant imidlertid at Aakrann ikke burde pålegges å betale sakens omkostninger til statskassen eller til Heyerdahl ettersom han ble ansett for å ha hatt rimelig grunn for saksanlegget.

Dommen er ikke omtalt i avisen Østerdølen, som startet opp kort etter at dommen falt. Aakrann, som åpenbart var svært misfornøyd med dommen, fortsatte sin *"prosedyre"* om saken i Østerdølen høsten og vinteren 1904/1905. 11. november 1904 finner vi to erklæringer om saksforholdet, som

Østerdølen har inntatt på anmodning av Aakrann. 27. januar 1905 kommer Aakrann med en ny beriktigelse knyttet til saksforholdet og dommen, og denne følges opp av ytterligere en beriktigelse 17. februar. Så vidt jeg kan se har ikke Heyerdahl tatt til motmæle mot disse erklæringene og beriktigelsene.

3.) Olav Straalberg ble noen år senere involvert i en ny sak på Tynset, denne gangen med avisen A/S "Østerdølen" som motpart. Østerdølen inneholdt 1. april 1908 en stor annonse, med orientering om innbydelse til tegning av aksjer i A/S "Østerdølen". Straalberg hadde ut på våren 1908 tegnet seg for én aksje, stor kr 50,-, men gjorde senere gjeldende at han var ubundet av aksjetegningen og derfor ikke pliktet å innbetale aksjesummen.

Indbydelse

til Tegning av Medlemmer i A/S Østerdølen har været utsendt i de forskjellige Bygder i Nordre Østerdalen.

Foretagendet har faaet jevn Tilslutning, og er nu sikret, idet den forutsatte Minimumskapital — Kr. 6000 — er tegnet.

Da det imidlertid antages, at adskillige inden Distriktet av dem, som finder Tanken om et eget Lokaltidblad god, endnu ikke har havt Anledning til at tegne sig, er det paatænkte konstituerende Møte utsat til 25de April.

Det vil jo være av stor Betydning, at der til dette Møte, hvor den fremtidige Drift av Avisen nærmere skal fastslaaes, sendes Repræsentanter for Aktieieere i størst mulig Udstrækning, og at særlig Gaardbrugerne benytter Anledningen til at sikre sig den Indflydelse, som de i Forhold til sit Antal har Krav paa.

Aktieindbydelsen vil findes utlagt til fortsat Tegning paa Østerdødens Kontor, Tønset, hos Frk. Oline Kveberg, Lille-Elvedalen samt hos Indbyderne:

Johs. Myrberg, M. Hornseth, Jens Helstad, T. O. Hornseth, M. O. Kværnæs, Karl Akre, Haldo Müller, G. E. Hoel, J. Stamoen, P. Skanke, Ole Nygaard, Per Hektoen, B. Moen, M. Sandvold, Jon Bobak, Ingebr. Semingsen, Olaf Rønning, O. Faasetbroen.

Etter at det var forsøkt forliksmegling mellom partene, anla A/S "Østerdølen" sak mot Straalberg for Nordre Østerdalen sorenskriveri for å innkreve beløpet. Her gjorde Straalberg gjeldende at bladet i strid med aksjeinnbydelsen og den gjensidige forutsetningen for aksjetegningen hadde arbeidet for en bestemt politisk retning, som Straalberg var uenig i og som han derfor ikke kunne være med på å støtte. Aksjeinnbydelsen oppfordret folk til å tegne aksjer i et upolitisk lokalblad – et fritt diskusjonsblad for Nordre Østerdalen, og slik hadde avisen ikke utviklet seg. Han påberopte seg en del erklæringer, som han mente viste at det også på annen og bindende måte enn gjennom aksjeinnbydelsen var fastslått at bladet skulle være upolitisk. Han pekte også på at bladet hadde tatt "afgjort Parti for 'Rigsmaalet'", noe han mente at han "som ivrig Maalmand" ikke var forpliktet til å finne seg i, siden aksjeinnbydelsen viste at bladet skulle stille seg nøytralt i målstriden og bare innta saklige utredninger fra begge sider. Bladet hadde imidlertid nektet å innta saklige innlegg som var i strid med de standpunkter bladet forfektet. Bladet hadde dessuten i strid med aksjeinnbydelsen gjort seg til organ for "Chikanering og Bygdesladder."

A/S "Østerdølen" benektet at det under aksjetegningen var opplyst eller lovet annet enn det som fremgikk av aksjeinnbydelsen. Skulle det likevel være slik at den personen som fikk Straalberg til å tegne en aksje hadde lovet noe annet, kunne bladet uansett ikke være bundet av det; Straalberg fikk eventuelt "holde sig til den med hvem han har indladt sig." På bladets generalforsamlinger

hadde det aldri vært reist tvil om lovligheten av at bladet tok politisk standpunkt; det eneste som hadde vært drøftet var om "Avisen skulde være (rent) "venstre" eller "uavhengig venstre". Det var da også tatt inn i bladets lover § 3 at det skulle betegnes som "frisindet". At bladets spalter skulle stå åpen for saklig diskusjon, kunne ikke oppfattes slik at "enhver Skribent" skulle ha krav på å få sin artikkel inn, selv om han selv oppfattet den som saklig. Bladet mente at det hadde vært meget rimelig mht. å ta inn artikler uansett standpunkt, og benektet riktigheten av de erklæringer Straalberg hadde påberopt seg. Bladet pekte også på at Straalberg hadde tegnet seg skriftlig for en aksje uten å ta noe forbehold.

Dom i saken ble avsagt 31. mars 1911 av sorenskriver Bull. Sorenskriveren var enig med A/S "Østerdølen". Han fastslo innledningsvis at det ikke var sagt noe i aksjeinnbydelsen om at bladet skulle være upolitisk. Derimot het det i innbydelsen at ved å ta saken i egne hender kunne "Distriktets indvaanere faa et Blad efter sit Behov: ... Ikke som afløb for Chikanerier og Bygdeslarv ... men som Bindeled Bygderne imellem i Udviklingens Tjeneste og Budbærer for alt nyt af Interesse for den særlig med Jordbrug og Skogsarbeide sysselsatte Befolkning vil et saadant Blad yde et vægtig Bidrag til indbyrdes Forstaaelse og Samhold, idet dets Spalter altid maa staa aaben for saglig Diskussion og Drøftelser af foreliggende Spørgsmaal – materielle, sociale og politiske. ... Bladets Program tør med dette være tilstrækkelig betegnet." Sorenskriveren pekte på at det her var snakk om alminnelige talemåter, som nok kunne bibringe enkelte den oppfatningen at bladet skulle opptre fullstendig nøy-

tralt, men som ikke behøvde å oppfattes slik. Sorenskriveren fant derfor at det måtte ha vært uttrykt på en ganske annerledes utvetydig måte om en så vesentlig begrensning i bladets formål og arbeidsområde eller i redaksjonens kompetanse skulle være bindende fastslått.

Sorenskriveren gikk deretter over til å se på hva som var blitt vedtatt på den konstituerende generalforsamlingen. Her hadde valgte representanter for aksjeeierne vedtatt lover for selskapet. Straalberg hadde ikke bestridt at disse representantene hadde rett til å vedta lover, men var ikke enig i at de i lovene kunne fastsette at bladet skulle være politisk. Sorenskriveren var uenig: Når aksjeinnbydelsen ikke inneholdt noe uttrykkelig forbud, måtte en beslutning truffet av bladets rette vedkommende om spørsmålet, i overensstemmelse med bladets lover, være gyldig. Etter hva A/S "Østerdølen" påsto – og noe annet var ikke opplyst eller bevist – hadde spørsmålet om bladet skulle være avskåret fra å velge eller arbeide for et bestemt politisk standpunkt ikke en gang vært oppe i diskusjonen på den konstituerende generalforsamling.

Når det spesielt gjaldt Straalbergs påstand om at bladet ifølge aksjeinnbydelsen skulle stille seg nøytralt i "Maalstriden", pekte sorenskriveren på at det samme måtte gjelde her som når det gjaldt bladets politikk, siden det ikke var sagt noe om spørsmålet i aksjeinnbydelsen. Sorenskriveren fant heller ikke tilstrekkelig bevis for at saklige innlegg, som var i strid med redaksjonens standpunkt, var nektet inntatt i videre utstrekning enn det som måtte følge av adgangen for ethvert blads redaksjon til

å sikte innkommet stoff. Riktignok hadde et vitne forklart at han hadde opplevd at en kort og fullstendig saklig notis ikke ble inntatt i bladet. Vitnet hadde derfor lagt til grunn at redaksjonen ikke ville innta notisen, men hadde ikke hørt noe fra redaksjonen om årsaken og hadde heller ikke spurt. Sorenskriveren fastslo derfor kort at det *"foreligger idethele ingen Oplysning om Red.'s Grunde."*

Sorenskriveren drøftet deretter om det kunne ansees bevist at Straalberg hadde tatt uttrykkelig forbehold ved aksjetegningen om at bladet skulle være upolitisk og ikke arbeide mot målsaken. Som vitne hadde den som var i kontakt med Straalberg ved tegningen forklart *"at han ikke kan erindre at [Straalberg] stillet noget Vilkaar for sin Tegning"*, og at han ikke ville ment seg berettiget til å motta aksjetegning på bestemte vilkår, uten å tilføre dette ved tegningen. Det var likevel mulig at Straalberg og vitnet hadde snakket om hvordan de tenkte seg at bladet ville bli redigert, og at Straalberg var kommet med *"nogle udtalelser herom"*. Vitnet hadde også forklart at han noen tid etter tegningen hadde mottatt et brev fra Straalberg, *"som vistnok indeholdt en Begjæring eller et Ønske om at komme fra sin Aktietegning"*, og som han hadde overlatt til A/S "Østerdølen" som rette vedkommende. Det var ellers vitnets forutsetning at det skulle tegnes aksjer av personer som støttet begge politiske partier, og at det syn som viste seg sterkest blant aksjeeierne *"skulde sætte den politiske Farve paa Bladet"*. Han hadde derfor forelagt aksjeinnbydelsen for alle dem som han mente hadde råd til å være med, uansett deres politiske standpunkt. Det fikk så være direksjo-

nens sak å bestemme, *"hvorvidt det vilde have en politisk Avis og hvilket Parti Avisen skulde representere"*. For vitnet var hovedsaken å få en avis for Nordre Østerdalen.

Straalberg hadde fremlagt erklæringer fra Ivar Mortenson Egnund m.fl. om at de også var lovet at bladet skulle være *"et upolitisk Samlingsblad for N. Østerd. med nasjonalt Program"* eller at det skulle stå *"fritt til alle sider"* – *"nærmest upolitisk"*. Det var ikke opplyst hvem som hadde avgitt disse løftene, og om de i det hele kunne binde bladet. Ivar Mortenson hadde uttalt at løftet var avgitt skriftlig, *"men noget skriftlig herom er ikke fremlagt og Rigtigheden af Erklæringene er – som ubeedigede – benægtet av [A/S "Østerdølen"]"*. Sorenskriveren fant under disse omstendigheter ikke grunn til å legge vekt på dem. De gjaldt ikke spesielt forhold knyttet til Straalbergs aksjetegning, selv om Ivar Mortenson i sin erklæring hadde uttalt at han mintes at Straalberg hadde fortalt ham at når han tegnet en aksje var det på det vilkår at bladet ikke skulle arbeide mot målsaken.

Sorenskriveren konkluderte etter dette med at hverken aksjeinnbydelsen eller det som hadde passert under aksjetegningen ga Straalberg rett til å fragå aksjetegningen eller nekte å innbetale sin aksje. *"Det er forstaaeligt at han finder sig skuffet og det er ikke Grund til at betvile, at han har staaet i den Tro, at Bladet ikke vilde arbeide i modsat Retning af den, han mener er den rette."* Men hans forømmelse av å ta uttrykkelig forbehold eller sikre seg beviset for et slikt forbehold måtte gå ut over ham selv.

Selv om Straalberg dermed måtte betale aksjeinnskuddet, kr 50.-, samt

renter av beløpet fra innbetaling skulle ha skjedd til betaling faktisk skjedde, slapp han å dekke saksomkostningene til A/S "Østerdølen".

Østerdølen hadde 3. april 1911 en kort notis om dommen. Samtidig ble det uttalt at det ville komme et mer omfattende referat i et senere nummer. Jeg kan imidlertid ikke se at det faktisk skjedde.

Dommen kaller på enkelte kommentarer. En gjennomlesning av Østerdølen i tiden før og etter 1908 gir et klart inntrykk av at avisen i disse årene utviklet seg i mer konservativ lei. Det kom ikke minst fram i språkspørsmålet, der Østerdølen etter hvert viste en overveldende interesse for Bjørnstjerne Bjørnson og hans reiser, foredrag mv. Tar man samtidig i betraktning Bjørnsons sterke engasjement for riksmålet i de siste leveårene, bl.a. som formann i Riksmålsforbundet, er det ikke vanskelig å forstå at Østerdølen har terget en iherdig målmann som Olav Straalberg. Straalberg hadde nær kontakt med Ivar Mortenson. De var granner, og eide Einundfossen sammen, som på denne tiden ble leid ut til Foldals Grubekompani for å skaffe kraft til taubanen Foll-dal-Alvdal. Straalberg må ha vært sterkt påvirket av Mortensons syn på målstriden, noe en annonse han hadde i Østerdølen 23. oktober 1906 kanskje illustrerer: "*Gjældvædde (kvit) med høl i baae ørom, æ bortkømmen; skul nør'n haa'n, saa meld'e aat Straalberg*".

Sorenskriver Bull sto nok både politisk og i målstriden Østerdølen nærmere enn han gjorde Olav Straalberg. Høsten 1910 hadde han engasjert seg aktivt i det politiske liv på Tynset, og sto som nr. 8 på Frisinnede Venstres liste til

herredsstyrevalget samme høst, uten at det ble noen suksess. Samtidig var han godt kjent med målsaken fra sin egen familie. Hans onkel Hans Ross var en sentral målmann, og også blant Bullene var det sterke målfolk. Interessant nok kjøpte hans bror Emil Kierulf Bull hytte i Strålsjøåsen i 1910/11, trolig med god hjelp fra sorenskriveren, siden E. K. Bull selv arbeidet i Kina. Hyttetomtens var utskilt fra gården Strålberg seks år tidligere, og kontakten til gården og grenda – herunder til Hulda Garborg på Veslevangen – var den beste i årene deretter. Vi får vel uansett tro at sorenskriver Bull – som en solid og stødig embetsmann – hverken lot forskjeller i holdning til sentrale samfunnsspørsmål på den tiden eller mer personlige forhold overskygge de rent juridiske betraktningene ved utformingen av domsresultatet.

Hans Jacob Bull
Binnevn 9B, 0774 Oslo
Epost: h.j.bull@jus.uio.no